

O POLIPTIHU BLAŽA JURJEVA U TROGIRU

Cvito Fisković — Benedikta Zelić-Bučan

Poliptih istaknutog dalmatinskog slikara Blaža Jurjeva koji se nalazi u trogirskoj stolnoj crkvi je jedno od istaknutih njegovih radova i po svojoj veličini i po svojoj vrsnoći,¹⁾ iako ne dostiže onu dvaju njegovih remek djela, naslikanog raspela u franjevačkoj crkvi sv. Nikole u Stonu,²⁾ i poliptiha u zbirci crkvene umjetnosti u gradu Korčuli.³⁾ U njemu se, kao i u već spomenutim, slikareva darovitost ispoljila u sagibljivosti i živosti crteža i u žarkom, jasnom koloritu, ali on ipak zaostaje za onim u korčulanskoj zbirci. Uporedili se ta dva djela⁴⁾ uočit će se da su na korčulanskom poliptihu svetački likovi življiji i čvršće postavljeni, da im je odjeća u rubovima nabora razigranija, da im je kolorit jasniji i jači, a obrisi razvijeniji negoli u trogirskom poliptihu. To se osobito primjećuje kada se uspoređi lik sv. Mihovila s oba poliptiha. Korčulanski lik je krepči, on čvršće drži vagu i mač, njegova su krila cjelovitije ocrtana, zmaj podno njegovih nogu je u svom razigranom obrisu i dosljednosti živog pokreta snažniji od onog đavla podno Mihovilovih nogu na trogirskom poliptihu. Čitava kompozicija tog korčulanskog lika je poletna i nema one zamorenosti i snuženosti kao u trogirskom Mihovilu.

Jednaka je razlika i u izrazu Gospe na oba poliptiha. Korčulanska Bogorodica ima mlađe, umiljatije lice, ona je pogledom neposrednije okrenuta gledaocu, tijelo joj je vitkije, a nabori plašta

¹⁾ C. Fisković, Poliptih Blaža Jurjeva u trogirskoj katedrali, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 14, Split 1962. str. 115; K. Prijatelj, Slikar Blaž Jurjev, Zagreb 1965, passim, sl. 19—26.

²⁾ C. Fisković, Neobjavljeno djelo Blaža Jurjeva u Stonu. Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, 13, Split 1961.

³⁾ Ibid. passim, sl. 12—18.

U posljednje vrijeme je Igor Fisković povezao visoki reljef Bogorodice s djetetom iz Orebića s radionicom Blaža Trogirana i njegovim reljefnim likovima na trogirskim poliptisima i ta sličnost je uočiva. I. Fisković, Dva drvena gotička kipa s Pelješca. Bulletin Zavoda za likovne umjetnosti JAZU. God. XIV, br. 1—2—3, Zagreb 1966., str. 50; isti, Kulturno-umjetnička prošlost Pelješkog kanala, Split 1972, sl. 37.

⁴⁾ K. Prijatelj, o. c. sl. 12—26.

življi u ritmu svog svijanja. Njen lik je stoga plastičniji od Marijina lika u Trogiru, jednako kao što je i njeno prijestolje vitkije, kićenije i jače povezano s njom u sljubljeniju, salitiju cjelinu negoli plošnije i šire trogirsko prijestolje kojega od Gospe dijeli mandorla koja u sebi ima svinuti jajasti motiv sličan onome na stupovima pobočnih vrata stolne i glavnih vrata benediktinske romaničke crkve sv. Ivana u Trogiru. Tu je, dakle, slikar preuzeo građevinsko-kiparski romanički motiv iz samog Trogira i prenio ga u svoje slikarsko djelo, u čemu se očituje povezanost kasno-gotičkog slikarstva s romaničkim kiparstvom u okviru domaćih predanja.

I lik malog Krista je življi na korčulanskom negoli na trogirskom poliptihu. U Korčuli su mu obje ruke povezane istom radnjom, dok mu je u Trogiru desnica odijeljena i bez pokreta.

Plastičnost korčulanskog Gospina lika smanjena je u Trogiru dekorativnošću, koja, prekida cjelovitost slikarske kompozicije, a očituje se u već spomenutoj mandorli u cvijetnim ukrasima Marijina plašta od kojih je plašt u Korčuli oslobođen. I korčulanski lik Ivana Krstitelja je plastičniji u svojoj postavi, pokretu nogu i ruku, a i u razigranosti plašta negoli trogirski lik tog sveca. Očito je dakle da se u trogirskom poliptihu osjeća zamor i nedostatak one likovne krepkosti koja se ispoljava u korčulanskom.

Smatrao sam potrebnim iznijeti tu razliku koju treba pri procjavi cjelokupnog djela ovog istaknutog majstora uvažiti da se uoči njegov razvitak koji će započeti naslikanim raspelom u stonskoj crkvi sv. Nikole, nastaviti se korčulanskim poliptihom i splitskim raspelom,⁵⁾ a početi opadati u trogirskim djelima. To opadanje Jurjeva izraza primjećuje se još više u ostala dva trogirska poliptiha, u onomu u crkvi dominikanskog samostana i u onomu u crkvi sv. Jakova na Čiovu⁶⁾ jednako kao i u slici Gospe u ružičnjaku⁷⁾ i Gospe u privatnoj zbirci u Kaštel-Štafiliću kraj Trogira.⁸⁾

Iz svih tih djela u usporedbi s Blažovim raspelom u Stonu i poliptihom u crkvenoj zbirci u Korčuli, očito je da je slikar na povratku u Trogir popustio u svom radu. To se primjećuje i u likovima onog poliptiha koji se nalazi u zbirci Bratovštine Svih svetih u Korčuli, a koji je vjerojatno naslikan u Trogiru i odatle prenesen u Korčulu.⁹⁾ Koji je uzrok tog popuštanja u njegovom slikarskom izrazu ne može se znati, ali je jasno da je on za vrijeme svog boravka u Dubrovniku i u Korčuli bio mlađi i našao se, osobito u državnoj službi dubrovačkoj, u boljim prilikama negoli kasnije u Trogiru zauzetom silom od Mlečića.

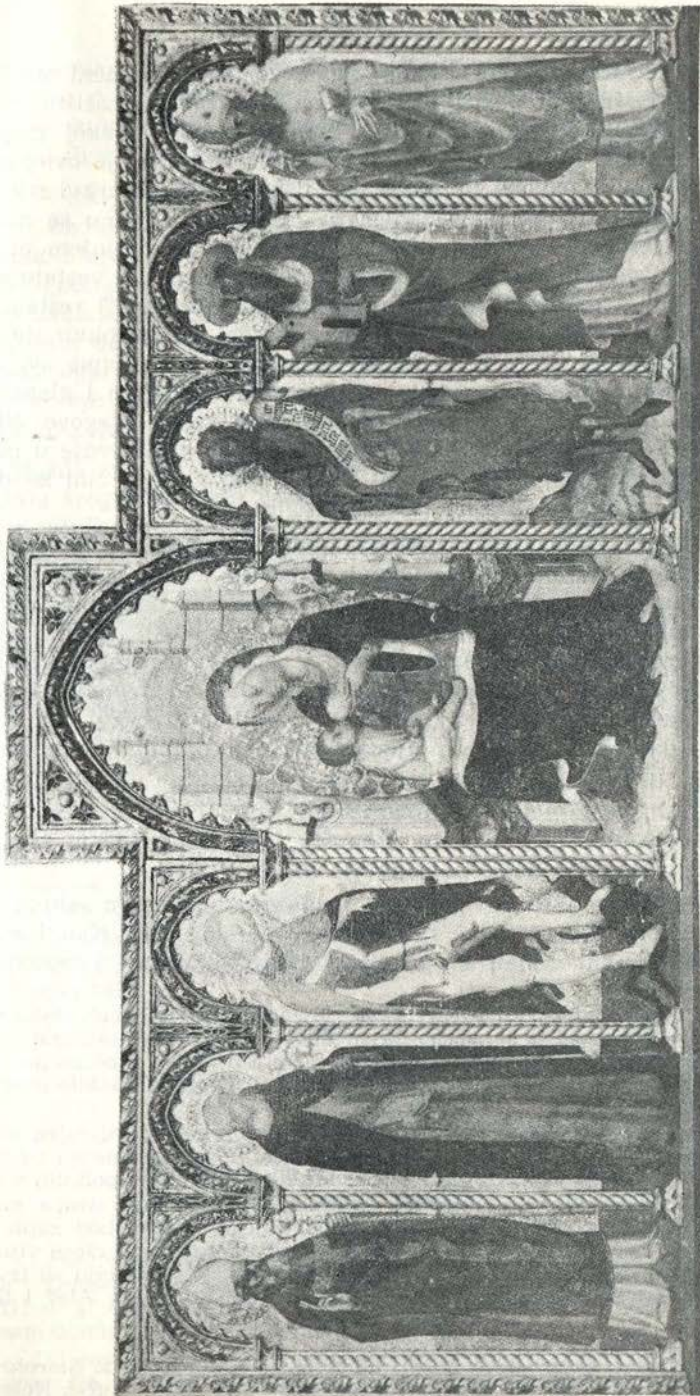
⁵⁾ C. Fisković, Neobjavljeno djelo Blaža Jurjeva u Splitu, Peristol V, Zagreb 1962, str. 51; K. Prijatelj, o. c. passim, sl. 1.

⁶⁾ V. sl. K. Prijatelj, o. c. sl. 29.

⁷⁾ V. sl. Ibid. sl. 27.

⁸⁾ V. sl. Ibid. sl. 28.

⁹⁾ V. Foretić, Poliptih Blaža Jurjeva u korčulanskoj crkvi Svih svetih, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, 14, Split, 1962, str. 110.

16. Blaž Jurjev, Poliptih u stolnoj crkvi u Trogiru

Uviđajući da se o slikama ne može izreći konačni sud prije njihova čišćenja i popravka, Regionalni zavod za zaštitu spomenika u Splitu je 1973. godine u svojoj restauratorskoj radionici pored mnogih umjetničkih djela prihvatio restauracije ovog poliptiha kojemu je kolorit bio potamnio uslijed vlage u crkvi izloženoj blizini mora, a i dima voštanica na oltaru na kojemu se nalazio. Očišćeni trogirski poliptih sada jače pomaže pri daljnjem proučavanju njegova rada. Pri tom opreznom čišćenju i restauriranju slikarskih i rezbarskih dijelova trogirskog poliptiha,¹⁰⁾ restauratori Regionalnog zavoda skinuli su mu i oštećeni drveni okvir, te našli na neislikanom gornjem dijelu drvenih ploča s likovima sv. Jerolima i Ivana Trogirskog zapis ispisan crvenom bojom i glagolskim slovima brzim potezom kista. Zavod je povjerio njegovo čitanje povjesničarki Benedikti Zelić-Bučan i ona saopćava ovdje u posebnom članku ishod svog čitanja. Prema tom čitanju čini se da je poliptih naslikan na Bijaćima kraj Trogira.

Iako B. Zelić-Bučan predlaže dvije mogućnosti čitanja, smatram da bi se, ako neki znakovi označuju doista godinu, možda 1440. mogla pretpostaviti kao vrijeme postanka poliptiha. Kao što sam već objavio slikar Blaž Jurjev je u veljači 1435. godine izjavio u trogirskoj gradskoj pisarni da mu je opat trogirskog benediktinskog samostana sv. Ivana Krstitelja isplatio dio svote za koju je imao naslikati poliptih za oltar sv. Jerolima u crkvi tog samostana i da je tim ugovorena cijena za to djelo potpuno podmirena.¹¹⁾

Da li je slikar te godine i završio poliptih ili kasnije nije jasno. Ali, puštajući da se ubuduće riješi da li je u natpisu godina spomenuta ili nije, kako to prepušta i B. Zelić-Bučan, nama je zanimljiv podatak da se tu spominju Bijaći.

Vjerojatno je upravo u tom prastarom i plodnom selu u istočnoj okolici Trogira Blaž i naslikao ovaj svoj rad. Kao i mnogi srednjovjekovni umjetnici, graditelji i kipari, zlatari i rezbari¹²⁾ i

¹⁰⁾ Pri novom popravku je utvrđeno da je poliptih bio već restauriran ranije. Pri tome je zapaženo da su likovi bili i preveć očišćeni. Izrezbareni okvir je djelomično bio izmjenjen, a drvena pozadina poliptiha premazana bojom i kitom, te se pod tim slojem drvo bilo rascrvotočilo.

U sadašnjoj restauraciji taj premaz je uklonjen i zamijenjen voštanom masom. Čavli daščica su izrađeni i njihove izbočine na prednjoj strani slika izglacane. Pozadina je parketirana a čitavi poliptih uokviren zbog težine aluminijskim okvirom. Uzduž donje strane mu je postavljena gredica. Dio okvira ispod kojega je glagolski zapis nad glavama sv. Jerolima i Ivana Trogirskog lagano je pričvršćen vijcima, da ga se može skinuti ako se zapis želi čitati. Restauraciju su izvršili restauratori Filip Dobrošević, Tomislav Tomas, Slavko Alač i Špiro Katić.

¹¹⁾ C. Fisković, o. c. (1), str. 124.

¹²⁾ C. Fisković, Dubrovački zlatari od XIII do XVII stoljeća. Starohrvatska prosvjeta III serija, sv. I. Zagreb 1949, str. 178; J. Lučić, Nekoliko spomena dubrovačkih majstora iz kraja XIII i prve polovine XIV stoljeća. Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, 15 Split 1963, str. 17.

on je posjedovao i dao obrađivati svoje vinograde, te se i njihovim prihodima djelomično mogao izdržavati. Te vinograde je on imao u Trogirskom polju na zemljištu plemićke obitelji Kažotića i u predjelu Rudine, a ti se nalažahu blizu Bijaća.¹³⁾

Nije isključeno da se on neko vrijeme povukao iz grada budući da mu nedostajale sredstava, pa se morao čak zadužiti kod svog učenika Martina Petkovića u svibnju 1436. u Trogiru i tek mu nakon godine dana vratiti dug.¹⁴⁾ U samom gradu, koji Mlečići silom zauzeše 1420. godine, prilike se nisu bile vjerojatno ni u slijedećem desetljeću potpuno sredile, pa se i Blaž, koji je slikao barjake ugarsko-hrvatskog vladara¹⁵⁾ istaknute protiv osvajača pri njihovu opsjedanju buntovnog grada, bio, možda, sklonio kraj svojih imanja u Bijaće i tu mirno slikao.

Možda su i te prilike djelovale da njegov spomenuti poliptih i ostala trogirski djela nemaju vrsnoću onih naslikanih u Stonu i u Korčuli. Ali dok su sve to pretpostavke, nama je ipak najvažnije da je slikar pisao glagolicom, a da je taj zapis lično njegov, svjedoči i tvrdnja Vjekoslava Štefanića da je »pisan slikarskim zamahom, kistom što je odredilo i slobodniji stil slova«. ¹⁶⁾ Blaž ga je skrio iza izrezbarenog drvenog okvira jednako onako kao i svoj latinski zapis i potpis iza reljefnog drvenog lika sv. Jakova na drugom svom trogirskom poliptihu, naslikanom 1436. godine za

¹³⁾ C. Fisković, o. c. (1), str. 134.

¹⁴⁾ Ibid. str. 132, 133.

¹⁵⁾ C. Fisković, Zadarski srednjovjekovni majstori, Split 1959, str. 184, bilješka 546.

¹⁶⁾ Vj. Štefanić, Zagreb, Vramčeva 15

Zagreb, 13. IV 1973.

REGIONALNI ZAVOD ZA ZAŠTITU SPOMENIKA KULTURE —
SPLIT

Dr. Cvito Fisković, ravnatelj

Poštovani gospodine ravnatelju,

Oprostite što Vam istom danas odgovaram na Vaše pismo od 23. III o. g. o glagoljskom natpisu na poliptihu Blaža Trogirana. Bio sam naime bolestan i u bolnici.

U pogledu natpisa — u kojem ima nejasnoća za čitanje — žalim prvo što neznam sadržaj ili temu slike, a zatim volio bih imati dobru fotografiju. To bi nešto pomoglo. Natpis je pisan slikarskim zamahom, kistom, što je odredilo i slobodniji stil slova; pismo općenito

svečevu crkvu na Čiovu.¹⁷⁾ Ovaj bi glagoljski zapis pak mogao pridonijeti i rješavanju pitanja da li je Juraj Blaž doista porijeklom iz Lapca u Lici,¹⁸⁾ ali za sada svakako očituje privrženost našeg slikara svojoj pučkoj sredini.

C. FISKOVIĆ

pokazuje prijelaz iz ustavnih u kursivne oblike, može se staviti u okvir XV stoljeća. Čitanje je nepouzdanom. Vidi se 13 znakova i po tim brojevima ih opisujem. Broj 1 je zaobljen potez — dio nekog nepoznatog slova; br. 2 može biti U, ali s obzirom na slikarski kist ne smijem isključiti ni O, no tom slovu ne pripada onaj kosi potez koji ga veže sa slijedećim slovom (takav vezni potez je i između slova br. 6 i 7 — NA); br. 3 je ključna nepoznanica u kojoj ne mogu da prepoznam »derv« tj. g ili j, više mi je nalik na glag. 8 (I) kojemu je oštećena desna strana, samo smeta onaj luk na vrhu; u ovim prvim slovima ne mogu da prepoznam niti brojke (datiranje) jer među njima nema točaka niti titla ozgora, a to glagoljski pisari nikad ne propuštaju; u slovu br. 4 može se prepoznati oštećeno S; br. 5 je jaka krivulja koja predstavlja zamjenik poluglasa (apostrof), a u manje vjerojatnom slučaju znak kraćenja; br. 6, 7, 8 i 9 su jasni: NABI; slovo br. 10 ima više elemenata slova K nego H, jer mu nedostaje neizostavan kružić u dnu; br. 11 je krasan primjerak slova A kursivna poteza; br. 12 može se navući na bosansko-ćirilsko Ć bez pravog postolja, s vertikalnim potezom povučenim posve na lijevo i s prečicom koja ga ne siječe nego stoji iznad njega (vertikalnog poteza) — što je sve neobično, stoga treba misliti na glag. R kojemu nije izražena donja petljica; nije ni u br. 13, koje čitamo I, zatvoreno dno slova — što je ili znak slikareva stila (kao i u br. 10 i 12) ili se to na slici istrlo. Karakteristično je za pisara i to da vuče jake horizontalne poteze kojima se markira gornji završetak slova: nad br. 6, 10, 12 i 13. Ne znamo što su one dvije točke nad br. 12.

Netko bi mogao utvrditi bosanski specijalitet u slovu br. 3 kao U sa karakterističnim potezom u desno, kakav nalazimo u glagoljskom zapisu u Čajničkom (inače ćirilskom) evanđelju s kraja XIV st., ali mislim da to treba odbiti, jer su slikari rodom iz Lapca, odnosno Jajca, a tu je vladala glagoljica hrvatskog tipa, a ne bosanskog, konzervativnog (koje je u ovo doba već raritet).

Kako vidite, nisam Vam dao konačnog rješenja. Ali nešto slutim da bih možda štogod bolje odgonetnuo kad bih znao sadržaj poliptiha. Ne bi škodila i dobra fotografija. Htio bih znati npr. ima li tragova pisanja ispred ovih slova ili iza njih; nisu li one dvije točke iznad br. 12 ostatak nekog pisanja.

Na kraju izvolite primiti izraze mojega poštovanja i srdačne pozdrave.

¹⁷⁾ C. Fisković, Splitska slikarska škola iz XIII stoljeća, »Slobodna Dalmacija«, Split 31. XII 1961; K. Prijatelj, o. c. str. 31, sl. 30.

¹⁸⁾ V. Đurić, Dubrovačka slikarska škola, Beograd, 1964, str. 33; K. Prijatelj, o. c. str. 11.

Zapis je ispisan, odnosno nacrtan crvenom bojom na bjelkastoj podlozi premaza ispod okvira arkada s likovima sv. Jerolima i sv. Ivana Trogirskog. Slova su uglavnom pravilna, uspravna i uglata, no nejednake visine. Visina im varira od 8 do 14 mm. Nema ligatura, a pojedini horizontalni potezi koji se pružaju prema slijedećem ili prethodnom slovu nijesu spojni potezi kurzive nego više neki dekorativni elementi. Nekoliko slova pokazuje ipak jače elemente kurzive, bilo duktusom, bilo izlaskom iz dvolinijskog prostora, pa se može kazati da opći izgled zapisa odaje svojstva brzopisnog pisma, kakvo je u XV. st. i inače bilo u upotrebi u hrvatskim glagoljskim spomenicima.¹⁾

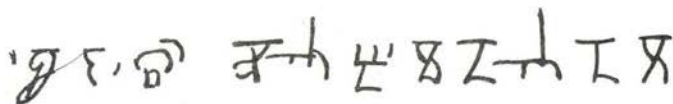
Zapis je kratak, ima svega 11 slova i dva (možda tri) ortografska znaka. Prva tri slova se nalaze u gornjem desnom uglu arkade sv. Jerolima, a slijedećih osam slova, koja su prostorno nešto razmaknuta od tri prva grafema, ispisan je u gornjem lijevom uglu arkade sv. Ivana Trogirskog. Prema toj prostornoj podjeli, koja, kao što ćemo vidjeti, odgovara i sadržaju, možemo govoriti o lijevoj i desnoj strani zapisa. Drugi, treći i sedmi grafem su oštećeni rupama od čavala kojima je bio pričvršćen okvir arkade. Najjače je oštećen drugi grafem, dva ostala rupa zahvaća samo periferno i ne predstavlja teškoću kod čitanja. Iako su slova uglavnom pravilna i jasna, čitanje zapisa nije ni malo jednostavno. Veliku teškoću uz spomenuto veće oštećenje drugog grafema predstavlja i činjenica što je zapis kratak, pa nema mogućnosti komparacije slova i domišljanja prema smislu teksta. Treba se osloniti jedino na morfologiju slova, a ta u svim individualnim pismima, makar kako ona na prvi pogled izgledala pravilna, pokazuje velike varijacije. Pisar ovog zapisa je uz to slikar, pa on slova više crta nego piše, te ih pri tome donekle stilizira. Tako je na prvi pogled uočljivo da on posebno naglašava i izvija horizontalne poteze, koji leže u ravnini dviju imaginarnih linija. Ponekad u tu ravninu postavlja i poteze, koji inače grafijski ne bi trebali biti položeni u toj ravnini, a što je očito izraz njegova osobnog smisla za stilizaciju.

Ovaj zapis, iako opsegom malen, zbog iznimne pojave na ovom srednjedalmatinskom prostoru, na kojem je već u ranom srednjem vijeku iz vanliturgijske upotrebe glagoljicu istisnula hrvatska ćirlica ima posebno kulturnohistorijsko značenje. Obzirom na tu činjenicu kao i na poteškoće kod njegove transkripcije, potrebno je provesti podrobniju paleografsku analizu svakog pojedinog znaka.

¹⁾ U prvom stadiju razvitka glagoljske kurzivne minuskule — kraj XIV. do kraja XV. st. — još nije narušena pravilnost slova, niti se ona u pravilu međusobno vežu. Prema tim obilježjima Vj. Štefanić po analogiji ćirilskih pisama taj tip pisma naziva brzopisom. (Vj. Štefanić, Glagoljski rukopisi JAZU, I, Zagreb 1969. s. 16; Isti, Glagoljski rukopisi otoka Krka, Djela JAZU, knj. 51, Zagreb 1960. s. 30—31.)

Zapis počinje jednim znakom u obliku apostrofa, koji se spušta od gornje linije prema dole zapremajući otprilike jednu trećinu dvolinijskog prostora. Znak je rascijepljen, prema gore otvoren, nalik na maljušno bosaničko č. Ipak u usporedbi s ostalim znakovima zbog svojeg za dvije trećine manjeg opsega ne bi mogao predstavljati neko slovo. To što je rascijepljen, pa na prvi pogled djeluje kao da se sastoji od dva poteza, potječe zapravo od sredstva kojim je pisar crtao, od kista. Smatram da to nikako nije neko slovo, nego neki ortografski znak, ukoliko nije možda i nehотиčan potez kistom.

Prvo slovo ima najveću visinu, 14 mm, i njegov duktus pokazuje najjače kurzivne osobine. Prema obliku i duktusu čini mi se da to može biti samo slovo *u*. Pisar je povukao najprije uspravni potez, hrbat prednjeg dijela slova, a zatim je počinjući od gornjeg ruba hrpta slova sve u jednom zamahu, ne podižući kist ispisao najprije gornju očicu pa vanjski hrbat slova i savijajući u lijevo ispisao donju nešto izduženu očicu i njezinim krakom presjekao stražni dio slova prelazeći preko vanjskog hrpta. Pri ispisivanju donje očice razlila mu se je boja, koja je na taj način ispunila čitavu donju očicu. Na završetak nutarnjeg kraka donje očice od vanjskog hrpta pruža se kosi potez prema susjednom slovu. Na

17. Zapis Blaža Trogirana na poliptihu u Trogiru

kraju je bez veze s grafijom ovog slova gornji rub gornje očice pojačao jednim horizontalnim potezom u ravnini gornje linije.

Drugo slovo je oštećeno rupom od čavla na gornjoj desnoj strani. Ispred te rupe u ravnini gornje linije ide kratak horizontalan potez. Od njegova lijevog ruba spušta se do donje linije prelomljen, u desno izvinut potez. Ispod rupe od čavla spušta se jedan zarez, ali ne doseže donju liniju. Ne može se reći da li taj potez čini sastavni dio sa prva dva poteza ili je to zaseban znak. Ako je to zaseban znak onda to može biti ostatak luka, znaka kraćenja, ili pak izduljena točka, koja bi grafijski odgovarala onom prvom znaku ovog zapisa. Ovako kako je napisan ovaj grafem ne odgovara ni jednom glagoljskom slovu. Njegova lijeva strana nalikuje na preokrenuto, kao slika u ogledalu slovo *k*. Ako je onaj zarez ispod rupe sastavni dio slova moglo bi se pretpostaviti da je rupa uništila desnu stranu trokuta koji čini sastavni dio starijeg, oblog oblika slova *i*, a onaj zarez da je nedovršen potez kojim je trebalo zatvoriti s desne strane obluk tog slova.

Treće slovo iako neznatno oštećeno ne zadaje teškoće u čitanju. Tu su vidljivi svi bitni elementi strukture slova s mlađe gra-

fije, čiji donji dio čini dvostruki stubić nad kojim se nadvija polukružni obluk. S desne strane tog obluka svija se luk, koji odgovara znaku kraćenja, ili zamjenjuje poluglas.

Četvrto slovo je jasno ispisano uglato, nešto na lijevo nagnuto slovo *n* s trokutastom petljom. Osovina slova na donjem rubu nije ovičena. Gornji, horizontalan potez petlje jako je naglašen i prelazi preko rubova obaju krakova trokuta. Desni krak trokutaste petlje prelazi preko stabla slova na lijevu stranu i neznatno se svija prema dole praveći vijugu, koja je u izvođenju na lijevoj strani prekinuta, kao da je crtana od dva poteza.

Peto slovo je očito kurzivno *a*. Stablo mu izlazi dosta visoko iznad gornje linije, a ne spušta se sasvim do ravnine donje linije. Krakovi su mu nesimetrični. Lijevi krak je krnj, tek neznatno naglašen zarezom koji se odvaja od spojnog poteza koji ide horizontalno od desnog kraka trokutaste petlje prethodnog slova i prelazi stablo slova *a*.

Šesto slovo je bez dvojbe slovo *b*. Ono se neznatno spušta ispod ravnine donje linije. Gornji dio mu je izveden u tri poteza zasebnim duktusom, a zasebno donji dio u jednom zamahu.

Sedmo slovo je neznatno oštećeno pri dnu na lijevoj strani, no to ne pravi poteškoću u čitanju. To je uobičajen brzopisani oblik slova *i*, koji je sastavljen od dva na vrhovima prislonjena trokutića, a čije osnove leže na gornjoj i donjoj liniji. Prvi i osnovni potez slova, kojim su izvedeni po jedan krak obaju trokutića nagnut je na desno.

Osmo slovo samo na prvi pogled izaziva dileme u čitanju. Moglo bi ga se pročitati kao jako stilizirano slovo *k*, kojem je crtica kojom se ovičeno stabla slova jako izdužena i kojem je koljeno, koje se obično kod tog slova spušta dosta nisko u ovom slučaju tek neznatno izvinuto prema dolje. Moglo bi ga se pročitati i kao slovo *h*. U tom slučaju opet bismo morali pisarevoj maniri za pojačavanje horizontalnih poteza pripisati neobično produženu crticu kojom se ovičuje stablo slova i dopustiti da je iz istih razloga ispuštio petlju na grani slova, koja bi u ovom slučaju ležala nisko, uz samu liniju. Kako slučajevi slova *h* bez petlje na grani nijesu iznimna pojava može se dopustiti i ta mogućnost.²⁾ No nama se ipak čini da je to najvjerojatnije pojednostavnjeno uspravno slovo *i* kojem je izveden samo osnovni kostur. Jednim osnovnim potezom izvedeni su ujedno po jedan krak dvaju trokuta, zatim sa dalja dva poteza osnove trokuta koje leže na gornjoj i donjoj liniji, a ispu-

²⁾ Takovo *h* bez petlje s jače ili slabije izvinutom granom imaju npr. zapis iz XV. st. u Pašmanskome brevijaru, te Koluničev zbornik. (Vj. Štefanić, Glagoljski Rukopisi JAZU, II, Zagreb 1970. tabla 28, st. II, r. 13 i tabla 38, st. II r. 12.

štena su zadnja dva poteza kojim se drugim pobočnim krakom zatvaraju trokutići.³⁾

Deveto slovo je simetrično kurzivno *a*. Čini se da mu je donji dio ispisan jednim duktusom u obliku spljoštenog latiničkog majuskulnog *m* u čije ulegnuće sjeda stablo slova. Od lijevog kraka pruža se prema prethodnom slovu horizontalan potez, ali ga ne dodiruje. Očit primjer kako u ovom zapisu spojni potezi nisu organski dio grafije nego služe kao dekoracija.

Deseto slovo je jasno ispisano ali ni oblikom ni po duktusu ne odgovara ni jednom slovu iz glagoljske azbuke. Izvedeno je u tri poteza: uspravno stablo slova od gornje do donje linije, pri dnu se od stabla odvaja udesno malo prema dolje svinuti postrani potez, a treći poprečni potez u visini gornje linije dodiruje, a ne presijeca stablo slova. Podsijeća jedino na onaj neobični oblik navodnog slova mogla postaviti. Miješanje pojedinih slova, riječi, pa čak i čitavih uopće nije glagoljsko slovo, nego onaj znak iz bosančice kojim se obilježava glas *ć*. Ovaj znak, naime, i morfološki i po duktusu prije odgovora tom bosaničkom grafemu. To što poprečni potez ne siječe nego samo na vrhu dodiruje stablo slova ne bi za grafiju ovog slova bilo bitno.⁵⁾ Eventualna sumnja u vjerojatnost da je pisar u ovako kratku zapisu upotrijebio slovo iz druge azbuke, jedva da bi se mogla postaviti. Miješanje pojedinih slova, riječi, pa čak i čitavih odlomaka ili zamjena brojnih sustava raznih pisama u istom tekstu tako su česta pojava u glagoljskim i bosaničkim rukopisima, da ovaj naš primjer u tom smislu ne bi bio nikakova iznimka, nego samo još jedan primjer česte prakse.⁶⁾

Jedanaesto slovo ne predstavlja nikakav problem. To je slovo *i* koje ima isti duktus kao i sedmi grafem, jedino je pisar, vjerojatno nepažnjom zaboravio povući donji horizontalan potez koji čini osnovicu donjeg trokuta, te je taj ostao otvoren. Tako na prvi pogled ovo se slovo donekle oblikom razlikuje od druga dva slova *i* u ovom zapisu.

³⁾ Usporedi brojne primjere takova uspravnog otvorenog *i* u Glag. rukopisima JAZU, II... t. 91.

⁴⁾ Prema tabeli grafema glagoljice u Enciklopediji Leksikografskog zavoda, sv. II, Zagreb 1967. s. 542.

⁵⁾ Usporedi grafeme *ć* ovakova duktusa u mojoj raspravi Bosančica u srednjoj Dalmaciji, Prilog III. sv. Izdanja Historijskog arhiva u Splitu, (IHAS) Split, 1961, tabela I.

⁶⁾ Isto, s. 23, 26 i tabela br. II, te tabla br. 3 i 10a. za rukopise bosančice. Za rukopise glagoljice kod Vj. Štefanića, Glag. rukopisi otoka Krka... s. 395, 400 i 426; i tabla XVII; Isti, Glag. rukopisi JAZU, II... t. 65.

II

Nakon ove potanje paleografske analize možemo pokušati izvršiti transliteraciju i transkripciju teksta zapisa. Donosimo najprije transliteraciju stavljajući u oble zgrade dvojbene ili alternativne grafeme:

'U(K, I)' S' NABI(K, H, I) A(Ć, ŠTA) I

Već na prvi pogled postaje jasno da će transkripcija desne strane zapisa biti mnogo lakša i jednostavnija. Tu veću poteškoću predstavlja jedino osmi grafem, za koji postoje kao što smo napred iznijeli tri alternative. Ako pokušamo čitati taj dio zapisa i sam njegov smisao nas uz paleografske razloge navodi da odbijemo pretpostavku da bi to moglo biti slovo *k*. Preostaje dilema između slova *i* i *h*. Ova strana zapisa nesumnjivo označuje mjesto gdje je poliptih izrađen, a to je srednjovjekovno selo Bijaći kod Trogira. Naselje se spominje već u Trpimirovoj ispravi 852. god. u pluralnom obliku bez glasa *h*.⁷⁾ U kasnijim srednjovjekovnim i novovjekovnim ispravama upotrebljava se redovito pluralni oblik, bez *h* a i bez jotacije.⁸⁾ Narod tog kraja je do naših dana predajom sačuvao stari pluralni oblik s jotacijom, *Bijaći*. Nema sumnje da je tradicija vjerno prenesena, jer okosnicu današnjeg pučanstva Donjih Kaštela čine još uvijek neposredni potomci stanovnika srednjovjekovnih sela Podmorja, koji su se pred turskom najezdom spustili k moru.⁹⁾ Eventualna pretpostavka da je majstor Blaž ime ovog naselja izgovarao sa *h* analogijom na njegovu zavičaju blizi tvrdi grad Bihać na Uni malo je vjerojatna obzirom na činjenicu da je i on sam tamo imao posjeda, te je i sam naselje nazivao kao i starosjedilački puk tog kraja. Time bi otpala i druga alternativa čitanja tog grafema kao slovo *h*. Preostaje jedino treća mogućnost, da je to zaista pojednostavnjeno uspravno *i*, te da ga i transliteriramo kao slovo *i*. No taj grafem ipak nema isto glasovno značenje kao i slovo *i* ispred njega. Dok prethodno slovo *i* znači i *glas i*, ovo drugo slovo znači *glas j*. Taj glas se naime u mlađim hrvatskim glagoljskim spomenicima označivao posebnim grafemom (*đerv*), ponekad slovom *ě(jat)*, a vrlo često uprav slovom *i*.¹⁰⁾ Vjerojatno je uprav njegova drugačija glasovna funkcija ponukala pisara da ga i grafijom razlikuje

⁷⁾ »Actum in loco qui dicitur Byaci« (F. Rački, Documenta historiae croaticae periodum antiquam illustrantia, MSHSM, VII Zagreb 1877. s. 5.

⁸⁾ Vj. Omašić, Prilozi poznavanju društveno-ekonomskih prilika u trogirskom distriktu u XVII i XVIII stoljeću, VI. sv. IHAS, Split 1967. s. 93.; Isti, Prilog poznavanju težačkog pokreta u Dalmaciji, VII sv. IHAS, Split 1969, s. 173, 200.

⁹⁾ Vj. Omašić, Prilozi poznavanju... VI sv. IHAS s. 102.

¹⁰⁾ Vj. Štefanić, Glag. rukopisi JAZU I... s. 14.

od susjednog slova *i*.¹¹⁾ Obzirom na deseti grafem, iako postoji dvo-umica obzirom na transliteraciju između slova *ć* i *šta*, za njegovu transkripciju to nema značenja. I bosaničko *đerv* i glagoljsko *šta* imaju isto glasovno značenje, u oba slučaja je to glas *ć*.

Na osnovu svega izloženog sada već bez dvoumljenja desnu stranu zapisa možemo transkribirati: n a B i j a ć i.

Mnogo je teže transliterirati i transkribirati ona tri slova na lijevoj strani zapisa. Obzirom na činjenicu što desna strana označuje mjesto postanka slike, lijeva strana bi mogla označivati datum, ali isto tako i invokaciju. Pođimo od prve pretpostavke. Kazali smo da obzirom na morfologiju drugi grafem može biti slovo *i* ili *k*. Ako pretpostavimo da se radi o datumu, tada bi to bio broj 20 ili 40. Slovo *u* ima brojnu vrijednost 400. Prema tome radilo bi se o godini 420 ili 440. Ako onaj zarez ispod rupe na drugom slovu nije sastavni dio tog slova, tada on kao i zarez ispred prvog slova predstavlja ortografski znak, izduljenu točku (izduljenu zbog pisanja kistom) kojom se sa strane u bosančici označivala brojna vrijednost slova. U tom slučaju to drugo slovo ne bi bilo *i* nego možda *ž*. Čitali mi taj grafem kao *i* ili kao *k*, t. j. kao broj 20 ili 40, to se ne bi protivilo vremenu Blaževa djelovanja u Trogiru, ali bi tome protivurječili neki od ranije poznati arhivski podaci, ukoliko se oni zaista odnose uprav na ovaj poliptih.¹²⁾ Treći grafem na ovoj strani ne predstavlja nikakovu teškoću u čitanju. To je, kazali smo, nedvojbeno slovo *s* nad kojim s desne strane stoji znak kraćenja u obliku luka. Ako ona prva dva slova doista znače datum izrade djela, tada bi to treće slovo sa znakom kraćenja morala biti skraćunica kojom je označena era. U diplomatskim dokumentima često se susreće slikovit oblik opisivanja kršćanske ere riječima *godine našeg spasa* (anno salutis nostrae). I naš slikar je mogao upotrijebiti tu formulu uzevši iz nje najbitniju riječ, odnosno samo njezino prvo slovo *s(pasa)*. Zapis nije bio namijenjen javnosti, to je privatna slikareva zabilješka, na što upućuje činjenica što je zapis upisan na mjestu koje je trebalo biti pokriveno okvirom arkada. Iz istih razloga lako je razumljivo što u datumu nedostaje slovo koje bi označivalo tisućicu. Prema tome ova strana zapisa bi se mogla transkribirati ovako: [1] 440 (420) [godine] S[spasa(spasitelja?)].

Ima još jedan prigovor čitanju ove strane zapisa kao datuma. Nedostaju nad slovima title kojima se u glagoljici označivala brojna vrijednost slova. No naš pisar je mogao i u ovom slučaju primjeniti grafiju bosančice, pa umjesto titla brojnu vrijednost označiti točkama sa strane.¹³⁾

¹¹⁾ Čest je slučaj u glagoljskim rukopisima da se dva ista susjedna grafema različita glasovnog značenja pišu različitim grafijom. Usporedi kod Vj. Štefanića, *Glag. rukopisi JAZU II*... t. 76 redak 4 i 12.

¹²⁾ C. Fisković, *Poliptih Blaža Jurjeva u trogirskoj katedrali*, *Prilozi povijesti umjetnosti*, Izdanje Konzervatorskog zavoda Dalmacije, Split 1962, s. 124 i dalje.

¹³⁾ Usporedi bilj. 6 i tekst na koji se odnosi.

Ako ono drugo slovo u zapisu transliteriramo kao krnje *i* tada bi se ta tri prva slova mogla protumačiti i kao kraćenice invokacione formule: U I' S' t. j. U i [me] S[spasiteljevo]. Slične invokacije susreću se često na početku raznovrsnih privatnih spisa,¹⁴⁾ a nalaze se i uklesane uz datum završetka gradnje ili ime vlasnika na seljačkim kućama. Povjesničari umjetnosti bi mogli potvrditi da li su takovi slučajevi bili u praksi i na umjetničkim djelima.

Na kraju ovih razmatranja donosimo dvije alternative transliteracije i transkripcije čitava zapisa:

- 1) .UK(I). S' NA BIIAČI=[1] 440(20) [godine] s[pasa] na Bijači.
- 2) U I S' NA BIIAČI = U i[me] S[pasiteljevo] na Bijači.

Kao što se vidi u obje alternative prijepono je čitanje samo prvog dijela, t. j. lijeve strane zapisa. Vjerujemo da će znanstvena javnost kojoj se ovime ovaj zapis po prvi put predstavlja uspjeti razriješiti sadašnje nejasnoće na zadovoljavajući način.

B. Zelić — Bučan

SUR UN POLYPTIQUE DU PEINTRE DALMATE BLAŽ JURJEV
(Blaise, fils de Georges) de TROGIR

Cvito Fisković — Benedikta Zelić-Bučan

A l'occasion de la restauration du polyptyque de Blaise, fils de Georges, représentant la Vierge avec des saints, par l'Atelier de Restauration de l'Institut régional pour la Sauvegarde des monuments historiques de Split, a été découvert sur ce polyptyque, sous le carde, une inscription en langue glagolitique abrégée. L'inscription se compose de 11 lettres, dont la seconde a été abimée par la pointe du clou, ce qui en rend la lecture très difficile. B. Zelić-Bučan a fait une analyse paléographique de chaque graphème, et, d'après cette analyse, a fourni une translittération et une transcription de l'inscription. La lecture de la partie droite de cette inscription ne présente pas de difficultés et donne: »A. Bijači«. La partie gauche se compose de trois lettres et, vraisemblablement, de deux signes orthographiques. Elle est beaucoup plus difficile à lire, à cause du mauvais état, de la lettre médiane, et l'auteur propose deux possibilités de translittération et de transcription de cette partie de l'inscription, en tant que date et invocation, et ceci:

- 1) .UK(I). S' NA BIIAČI = [1] 440(20) [godine] s[pasa] na Bijači.
- 2) U I S' NA BIIAČI = U i[me] S[pasiteljevo] na Bijači.

D'après cette inscription, Cvito Fisković considère que le peintre a exécuté ce polyptyque sur son domaine de Bijači, situé dans le champ des environs de Trogir, où, d'après les documents écrits, il possédait des vignobles. Il considère que, pour cette raison, le polyptyque retarde quant à sa qualité artistique sur le crucifix peint de Ston et le polyptyque, du Trésor ecclésiastique de la ville de Korčula, que Blaise fils de Georges, avait peint auparavant.

¹⁴⁾ Usporedi takove primjere kod B. Zelić-Bučan, Bosančica u srednjoj Dalmaciji... t. 2, 4, 30.; *Ista*, Popis pučanstva splitske nadbiskupije 1725. godine, VI sv. IHAS, Split 1967. s. 264, 265, 271.